

Tove Janssonin tuotannot –
”Tove Jansson Companion”
rinnakkaisteoksineen

—

Jussi Ojajärvi

K

—

oneen Säätiön rahoittamassa nelivuotisessa (2018–2021) hankkeessamme lähestytään Tove Janssonia monialaisena tekijänä: lasten- ja nuortenkirjailijana, aikuistenkirjailijana, sarjakuvapiirtäjänä, kuvittajana ja kuvataiteilijana. Kyse on tuotannoista, monikossa. Meitä mietityttävät niin niiden omaleimaisuudet kuin niitä yhdistävät piirteet.

Avainasemassa on kaunokirjallisuus ja sen dialoginen suhde muuhun taiteelliseen tekemiseen. Tarkastelemme sekä Janssonin aikuistenkirjallisuutta että Muumi-teoksia. (Lukija! Ehdotamme hiljaista hetkeä muumien ja heidän esi-isiansä kunniaksi! ... Kiitos.) Tähän asti tutkimus on keskittynyt usein Muumilaaksoon; nyt puhutaan samassa yhteydessä paljolti muustakin.

Päätavoitteemme on tuottaa companion-tyyppinen – yleistajuinen, tieteellisesti perusteltu ja tiiviikö – teos Janssonin tuotannosta sekä englanniksi että suomeksi. Se tulee yhdistämään aiemman tutkimuksen tuloksia uusiin näkökulmiin. Tällaisen kombinaation lupaaminen on tietysti applikatologinen klisee, mutta me olemmekin hattivatteja, meissä on sähköä. Aiomme luodata Janssonin teosten syvyyttä ja vakiinnuttaa hänen kansainvälistä paikkaansa moniulotteisena kirjailija-taiteilijana.

Hankkeen idut syntyivät jo vuonna 2014 Janssonin satavuotisjuhlinnan yhteydessä, jolloin monet meistä luennoivat Oulussa, Tampereella ja Turussa. Pidettiin kemut. Juhlavuosi antoi Jansson-tutkimukselle lisäsysäyksen kansainvälisestikin. Sen merkeissä ilmestyi muun muassa Muumi-tutkimusta sisältävä *The Lion and the Unicornin* teemanumero (2/2014). Edeltävää, hiljattaista tutkimusta on ollut myös esimerkiksi Kate McLoughlinin ja Malin Lidström Brockin toimittama *Tove Jansson Rediscovered* (2007), joka ottaa Janssoniin laajan perspektiivin. Boel Westinin jo 1980-luvulla aloittama perustutkimustyö antaa raameja Janssonin poetiikan, elämän ja kontekstienkin suhteutukseen, samoin Tuula Karjalaisen *Tove Jansson. Tee työtä ja rakasta* (2013). Projektin pääpaikka on Oulun yliopiston kirjallisuuden oppiaine. Jäsenet ovat pääosin kirjallisuuden-tutkijoita, mutta mukana on myös kuvataiteen sekä elo- ja sarjakuvan tutkijoita. Pitkällistä Jansson-tutkimusta osallisista ovat aiemmin tehneet Karjalainen sekä Sirke Happonen ja Agneta Rehal Johansson. Kuisma Korhonen, Maria Laakso, Jussi Ojajärvi, Jarkko Lauri ja Mia Österlund ovat kirjoittaneet aiheesta artikkeleita tai esseitä. Projektin jäseniä ovat niin ikään Ralf Kauranen, Jyrki Korpua, Hanna Lahdenperä, Kimmo Laine, Andrew Nestingen, Hanna-Leena Nissilä ja Kasimir Sandbacka, joiden asiantuntemusalueet ovat omiaan tuomaan tuoreita näkökulmia Janssoniin.

Moninäkökulmainen projekti pohtii niin teosten muotoa, tematiikkaa ja toistuvia motiiveja kuin kontekstuaalisen representaation kysymyksiä. Samalla tarkkaillaan esitystapojen erityisyyttä ja hieman myös institutionaalista toiminta- ja tulkintaympäristöä. Tietoisuus tekstien kontekstista läpäisee enemmän tai vähemmän kaikkia alakysymysryhmiä.

Hankkeen tavoitteet

Lähtökohdat on ryhmitelty neljäksi osakysymysjoukoksi: kerronta; itseen ja toisiin liittyvä tematiikka; kriittiset kontekstuaaliset kysymykset; kuvallinen ja audiovisuaalinen Jansson. Janssonin *kerronnan aspekteista* tarkastellaan tietysti niin narratiivisia peruspiirteitä kuin niiden muutosta, samoin kysymyksiä genrestä – ja genrehybrideistä. Entä millaiset koomisen muodot toistuvat osana romaanien, kuvakirjojen ja novellien sanallista ja kuvallista kerrontaa? Meitä kiinnostavat myös inter- ja metatekstuaalisuus sekä narratiivinen etiikka.

Genrepiirteet itsessään ovat projektissa erityisesti Korpuan aluetta. Janssonin kaunokirjallinen tuotanto sisältää niin fantasiaa, matkakertomuksia, jännitystä, muistelmia kuin aikuisten ihmissuhdedraamoja ja kasvukertomuksia. Monet teoksista yhdistelevät lajielementejä muodostaen genrehybridejä.

Korhosen ja Laurin sekä Rehal Johanssonin sarkaa ovat narratiivinen tekniikka ja sen kehitys. Korhosen tarkoitus on vakiinnuttaa aiempaa hienojakoisempi näkemys Muumi-kirjojen kerrontatekniikkojen kehitysvaiheista. Tälle limittäisesti Rehal Johanssonia kiinnostavat kerronnallisten tekniikoiden, taiteellisen hahmottelun ja muumimaailman dynamiikan sävynmuutokset. Hän on käsitellyt näitä jo väitöskirjassaan *Den lömska barnboksörfattaren. Tove Jansson och muminværkets metamorfoser* (2006). Korhosta ja Lauria mietittyvät narratiivisen etiikan puitteissa muun muassa metatekstuaalisuus ja psykologinen allegorisuus, joiden kautta tematisoidaan tekstin ja lukijan suhdetta.

Laaksoa askarruttaa kerronnan suhteen ironia, parodia ja satiiri. Janssonin romaaneissa, kuvakirjoissa ja novelleissa huumorin ja koomisen eri muodot ovat tärkeä osa niin sanallista kuin kuvallista kerrontaa. Komiikka on vakavan ohella Janssonin poetiikkaa! huudahtelee tutkija. Janssonin komiikkaa on aiemmin toki sivuttu muun muassa Haposen ja Janina Orlovin toimesta, mutta systemaattinen tarkastelu on tekemättä.

Janssonin keskeinen temaattinen kenttä on *itsen ja toisten suhde* – tämä on hänen tuotantonsa merkityksiä koskeva ydinhypoteesimme. Asiaa avataan identiteetti-problemaattisin ja filosofisin kysymyksenasetteluin. Kuinka minuu rakentuu suhteessa perheeseen, toisiin ihmisiin ja työhön? Miten taide tai kertominen liittyy autenttisuuden kysymyksiin? Miten laaja ja syvä perspektiivi kaksoisyleisöllisistä (lapset/aikuiset) teoksista avautuu itsen rakentumiseen ja kriiseihin? Millaisen käsityksen identiteetti-problematiikasta Janssonin tarinat ja tavat kertoa – unohtamatta visuaalista puolta – sisältävät?

Edellä esitettyihin kysymyksiin etsitään vastauksia tekemällä filofofisin ja identiteetti-problemaattisin tavoin kehystettyä lähiluentaa. Yhtenä metodisena avaimena on tulkita minuuden ja yhteisöllisyyden kehitystä tiivistäviä tekstuaalisia motiiveja, kuten vesi, jää ja lumi tai saaret. Lauri tutkii levinaslaisittain etiikan suhdetta taiteilijuuteen. Janssonin taiteilijuutta on hahmotettu usein biografistisesti ja autofiktiivisesti.

Taiteilijuus liittyy hänen proosatuotannossaan usein myös itsen ja toisen eettiseen suhteeseen sekä ystävällisyyden ja omantunnon aiheisiin. Lahdenperä kysyy Janssonin aikuisproosasta, miten minuutta konstruoidaan suhteessa toisiin – rakkauteen, ystävyyteen – tai työhön itsetoteutuksena. Ojajärvi kokoaa psykososiaalisesta ja moderniteetin näkökulmasta yhteen sitä minää ja toisia koskevan tematiikan piirrekirjoa, josta Jansson erityisesti kaksoisyleisöllisiä teoksiaan rakentaa.

Kontekstuaalisia kysymyksiä kriittisissä, intersektionaalisissa puitteissa ovat yhteiskunnalliset tuntemukset, luokka, sukupuoli, ekologiset tai posthumanistiset merkitykset sekä transnationaalinen tila. Tällaisessa näkökulmassa on paljon tehtävänä verrattuna aikaisempaan Jansson-tutkimukseen.

Esimerkiksi Janssonin aikuisnovellistiikkaa on tavattu lukea melko biografistisesti, mutta miten on laita niiden sensibiliateettien, jotka kytkeytyvät pikemminkin aikakauteen, sukupolvikokemuksiin ja yhteiskuntaan? Sandbacka tarkastelee Janssonin novellien mentaliteetteja yhteiskunnallisesti Raymond Williamsin tuntemusrakenteen käsitteen valossa. Ojajärvi kysyy, onko tekstien tuntemusrakenteissa myös luokalla tai ajankohdan luokkaa koskevilla neuvotteluilla väliä ja millainen on vaikkapa Muumilaakson ”poliittinen tiedostamaton”. Voikohan sellaista määritellä? Sukupuolikriittisiä merkityksiä tarkasteltaessa oletuksena on, että Jansson esittää näennäisesti version normatiivisesta ydinperheestä – mutta sekä perheensisäinen dynamiikka että laajempi henkilökätras Muumi- ja muussa tuotannossa destabilisoivat sukupuolen ja seksuaalisuuden hetero- ja krononormatiiviset mallit. Mia Österlund lähestyy aihepiiriä niin queer- kuin tyttötutkimuksenkin välinein.

Ekokriittinen tai posthumanistinen tulkinta, jota Laakso harjoittaa, taas keskittyy Janssonin eläimiä ja maisemaa koskevaan representaatioon. Millaisia Janssonilla, etenkin Muumi-kirjoissa, ovat luonnonympäristön rooli ja ne kielelliset tai kuvalliset tavat, joilla sitä tai sen ja ”ihmisen” rajaa esitetään? Mitä nuo tavat ekokriittisesti ja posthumanistisesti ajatellen ottavat tarkasteluun tai kyseenalaistavat?

Uudempien kriittisten teorioiden esiin nostama on myös kysymys yllärajaisten tilojen hahmottumisesta. Nissilä tarkastelee yllärajaisten tilan ja liikkeen hahmottumista lähtöpontimenaan Janssonin aikuistuotannon matkat, kohtaamiset, kulttuurienvälisyydet, kosmopolitanismi ja pasifismi sekä vierautteen suhtautumisen kysymykset. Vastaavasti Kauranen kysyy, kuinka vierautta ja muukalaisuutta kohdataan Janssonin sarjakuvissa. Muumimaailmassa perhe muodostaa keskeisen yhteisön, joka on avoin uusille jäsenille ja tuttavuuksille. Avoimuus on joskus assimiloivaa, mutta ei koskaan täysin yhtenäistävä.

Sarjakuvat, kuvitukset, kuvataide ja audiovisuaaliset adaptaatiot ovat keskittymisen kohde itsessään. Teemme katsaukset näiden yleispiirteisiin ja pohdimme sitä, kuinka tämä Janssonin kuvallisempi tuotanto on suhteessa edellä mainittuihin asetelmiin ja painotuksiin.

Sarjakuvatutkija Kauranen ottaa lähtökohdaksi Janssonin sarjakuvahistoriallisesti innovatiivisen tavan korostaa, kommentoida ja ironisoida tarinan tapahtumia ruutujen rajoin. Happonen osuus tarkastelee Janssonin kuvitusten pääpiirteitä, niiden muutosta ja sitä, mikä suhde kuvittajantyöllä on tämän kirjalliseen ajatteluun. Uniikkia Janssonin taiteilijuudessa on hänen kykynsä yhdistää sanaa ja kuvaa. Uniikkia Janssonin taiteilijuudessa on hänen kykynsä yhdistää sanaa ja kuvaa, mitä Happonen on käsitellyt jo väitöskirjassaan *Vilijonkka ikkunassa. Muumiteosten kuva, sana ja liike* (2007). Kiinnostavaa on muun muassa liikkeen ja pysähdyksen estetiikka, jonka avulla Jansson luo niin henkilökuvia ja tilavaikutelmia kuin huumoria ja tragiikkaa.

Janssonin kuvataiteellisesta työstä taannoin oman teoksensa kirjoittanut Karjalainen keskittyy kuvataiteilija Janssonin tarinallisuuteen. Aiheet ovat läheltä elämän paikkoja ja yhteisöjä, omakuvat vuosikymmenten sarja. Tarinan-kertojana hänen oli myös vaikea sopeutua 1960-luvun abstraktiin taiteeseen.

Laine ja Nestingen lähestyvät Janssonin tuotannon elokuva- ja televisio-sovituksia. Miten adaptaatiot yleensä suodattavat aineksia Janssonin kirjoista, sarjakuvista ja aiemmista filmatisoinneista? Kun keskeiset filmatisoinnit ovat ylijärjaitä yhteistyöprojekteja, millaisia kulttuurisia kohtaamisia ja puhuttelu-strategioita sekä millaista huumoria syntyy?

Lähtiäisiksi

Olemme tutkijoina siinä kiitollisessa tilanteessa, että pääsemme rauhassa työstämään Janssonin teoksista jo tiedettyä – ja löytämään uutta, osin vasta hiljattain mahdollistuneista näkökulmista. Kiitämme jo tässä vaiheessa Koneen Säätiötä siitä, että se on lähtenyt rahoittamaan tällaista työskentelyä. Rahoitus mahdollistaa noin neljän vuoden päästä humanistisen muistutuksemme siitä, että joskus on arvokasta ja olennaista koota ja tuottaa tietoa keskittymällä yhden taiteentekijän työhön. Matkan varrella tulemme jakamaan Jansson-havaintojamme niin blogissamme ja Facebook-sivuillamme kuin erilaisissa tieteellisissä ja muissa julkaisuissa.

Muistutettakoon lopuksi niin lukijaa kuin itseämme, että projektimme varsinainen tutkimustyö on monin osin vasta alkanut. Seikkailu on veneemme nimi. Selvätkin sävelemme saattavat siis jossain määrin hukkaa tai muuttua! Ja kieltotauluja aiomme syvästi halveksua!